

## บทที่ 1

### บทนำ

#### ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ปี พ.ศ. 2504 จนถึงฉบับที่ 7 ปี พ.ศ. 2539 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทั้ง 7 ฉบับ จะเน้นเรื่องของการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญ ซึ่งนับว่าบรรลุผลสำเร็จตามแผนฯ เป็นอย่างดี เพราะส่งผลให้เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศขยายตัวสูงขึ้น ซึ่งนโยบายของแผนฯ นั้นได้รักษาอิทธิพลแนวคิดของชาติตะวันตกมากเกินไป ทำให้ส่งผลกระทบต่อถึงด้านต่าง ๆ นานัปการ เกิดช่องว่างของรายได้ระหว่างคนรวยกับคนจนมากขึ้น เกิดความสับสนวุ่นวายของสังคม เกิดการเอาวัดเอาเปรียบกัน ผู้คนขาดคุณธรรมจริยธรรม ขาดระเบียบวินัย สะท้อนให้เห็นว่าเศรษฐกิจที่ไม่ใช่ภาคผลิตที่แท้จริง (Real Sector) จะเกิดความไม่ยั่งยืน เป็นเพียงการเคลื่อนไหวของกระแสเงินเพื่อการเก็งกำไร เท่านั้น จึงนำพาประเทศไทยไปสู่ความเสียหายชี้ให้เห็นว่ากระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาเป็นเพียงภาพลวงตา เมื่อเกิดการล้มละลายทางเศรษฐกิจ ประเทศชาติเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ทำให้วิถีชีวิตและค่านิยมที่งดงามของสังคมไทยถูกล้มเลือน พร้อมกับการล่มสลายของสถาบันครอบครัว ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวห่างเหินเลือนหายไป วัฒนธรรมท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย และเสื่อมโทรมลงไปเป็น อันมาก ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตในระยะยาว องค์ความรู้และภูมิปัญญาของคนไทยถูกบั่นทอนศักยภาพลง เพราะไม่มีคนมองเห็นความสำคัญ นับว่าเป็นการทำลายทุนทางสังคมของประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง จากปัญหาดังที่กล่าวมาจึงเป็นเหตุผลักดันไปสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ปี พ.ศ. 2540-2544 ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนา แนวใหม่ โดยเน้นให้ความสำคัญการพัฒนา "คน" และสังคมเป็นหลัก (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี 2539 : 11-12) นอกจากนี้ อิศนีย์ รัตนมาลัย (2537 : คำนำ) และสำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ (2545 : 9-10) ได้กล่าวถึงการพัฒนาว่า สิ่งที่เป็นหัวใจของการพัฒนาคือ ความสอดคล้องกับชีวิตดั้งเดิม เป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับความรู้ความสามารถของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน ถึงแม้ประเทศไทยจะประสบปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ก็ผ่านวิกฤตเศรษฐกิจมาได้ เพราะประเทศไทยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นแกนค้ำจุนสังคมและวัฒนธรรมไทย เป็นพลังเสริมสร้าง

ความมั่นคงและเอกราชของชาติ จากประเด็นดังกล่าว ภาครัฐจึงนำมาปรับแนวทางในการพัฒนาชนบทและหมู่บ้านใหม่ เปลี่ยนจากการถูกกำหนดโดยส่วนราชการหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบมาเป็นการวางแผนพัฒนาชุมชน โดยส่งเสริมและเน้นบทบาทการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการวางแผน (Villager's Participatory Planning) เพื่อสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนนั้น ๆ เป็นสำคัญ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ที่ใช้ในปัจจุบัน จึงมีการปรับนโยบายต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้าง การผลิตและการค้าต่างประเทศให้ดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน โดยเน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดมูลค่าเพิ่มทุกขั้นตอนของการผลิตและการตลาด ขณะเดียวกันต้องคำนึงถึงการผสมผสานสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดการผลิตอย่างเป็นกระบวนการ แบ่งปันผลประโยชน์ทุกฝ่ายในสังคม ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ใช้การผสมผสานกันระหว่างภูมิปัญญาไทยกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ (Think Global Act Local) การพัฒนานวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง (Innovation) การปรับปรุงประสิทธิภาพและการบริการที่รวดเร็ว ควบคู่ไปกับการพัฒนาความเชื่อมโยงด้านเศรษฐกิจและสังคมมีฐานการผลิตที่แข็งแกร่ง ครอบคลุมทั้งชนบทและในเมือง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. 2544 : 84 –90) เช่นเดียวกับแนวคิดของ สมพันธ์ เตชะอธิก (2541 : 87) ที่กล่าวถึงการพัฒนาธุรกิจชุมชน ต้องประกอบด้วยความยั่งยืน คือไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม สมาชิกกลุ่มมีคุณธรรมจริยธรรม ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและความมั่นคงทางสังคมอย่างยั่งยืน การที่จะทำให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 บรรลุเป้าหมาย จำเป็นต้องปรับโครงสร้างการผลิตและการค้าให้สอดคล้องกัน โดยอาศัยปัจจัยหลักคือ ทักษะและองค์ความรู้ของคน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การบริหารจัดการ การยกระดับคุณภาพการผลิตให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นส่วนสำคัญในการฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจให้เกิดเสถียรภาพมีภูมิคุ้มกันและสามารถแข่งขันได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว

ในขณะที่ วิทยา รุ่งเรือง (2543 : 3 –4) กล่าวไว้ว่านโยบายการพัฒนาประชากรของประเทศ มีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่ตัวมนุษย์ (คน) ต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ทั้งทางกายภาพและจิตภาพเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) โดยมุ่งให้มนุษย์อยู่ดีกินดีและมีชีวิตที่ดีอย่างแท้จริง ส่งเสริมบทบาทของคนไทยเรียนรู้การพึ่งตนเอง (Self – reliance) และส่งเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) เพื่อให้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจทุกระดับ นำไป

สู่การบูรณาการและการสร้างความสมดุลของการพัฒนาธุรกิจชุมชน เป็นการประกอบการโดยกลุ่มหรือองค์กรธุรกิจชุมชนร่วมเป็นเจ้าของ ร่วมดำเนินงาน ร่วมรับผลประโยชน์จากกิจกรรมนั้น ๆ โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นปัจจัยการผลิต เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน ตลอดจนกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งภาครัฐและภาคเอกชนได้พยายามให้ชุมชนทำธุรกิจทางด้านกลุ่มอาชีพแปรรูปผลผลิตการเกษตร โดยนำผลผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาแปรรูปทั้งรูปแบบการถนอมอาหารไว้บริโภคในครอบครัว การสร้างมูลค่าเพิ่มหรือการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งสามารถสร้างงานสร้างรายได้ให้คนในชุมชน ดังรายได้จากเมืองเข้าสู่ชนบทเป็นการกระจายรายได้ นำกำไรกลับสู่ชุมชน แต่กว่าจะประสบผลสำเร็จต้องฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย ดังนั้นการทำธุรกิจชุมชนจำเป็นต้องมีปัจจัยหลายด้านที่จะทำให้ประสบความสำเร็จและมั่นคง การส่งเสริมให้มีการพัฒนาองค์กรธุรกิจชุมชนแต่ละประเภทที่มีความเข้มแข็ง และมีศักยภาพสูงให้เป็นศูนย์กลางธุรกิจชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชนเพื่อสร้างภูมิปัญญาให้สามารถจัดการด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้อบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมมีสันติ สิ่งแวดล้อมยั่งยืนและชุมชนพึ่งตนเองได้ ผู้วิจัยมีความสนใจว่ากระบวนการเรียนรู้และรูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสม ในการพัฒนาศักยภาพขององค์กรธุรกิจชุมชนโดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชนในการสร้างพลังทางสังคมนั้นมีอะไรบ้าง รวมทั้งกิจกรรมธุรกิจชุมชนประเภทใดที่เป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการที่จะพัฒนาคน กระบวนการกลุ่มและการสร้างเครือข่าย ตลอดจนศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งเสริมและอุปสรรคที่มีผลต่อการดำเนินงานธุรกิจชุมชน

โดยเฉพาะกลุ่มธุรกิจชุมชนของแม่บ้านเกษตรกร บ้านเกตุเหนือ ตำบลตะโก อำเภอห้วยราช จังหวัดบุรีรัมย์ ที่นำวัตถุดิบทางการเกษตรมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ได้แก่ การนำผลิตภัณฑ์จากต้นหม่อน ซึ่งนอกจากจะปลูกไว้เพื่อเลี้ยงไหมผลิตเป็นผ้าทำเครื่องนุ่งห่มใช้ในครัวเรือนหรือส่งจำหน่ายตามท้องตลาดแล้ว ลูกหม่อนยังสามารถนำมาทำเป็นไวน์ลูกหม่อน หรือข้าวเกรียบได้อีกด้วย ผลิตภัณฑ์ที่ทำชื่อเสียงและรายได้ให้กับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเกตุเหนือ คือการทำชาจากใบหม่อน ซึ่งการดำเนินงานของกลุ่มนั้นเริ่มจากการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนและนำมาผลิตเพื่อการค้า มีการรวมกลุ่มโดยอาศัยวัตถุดิบในท้องถิ่น เป็นการสร้างรายได้และชื่อเสียงให้กับครอบครัวและชุมชน ซึ่งธุรกิจลักษณะเช่นนี้มีไม่มากนักที่จะดำเนินการได้ต่อเนื่องและยาวนานเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเพื่อนำผลการศึกษาเผยแพร่ เป็นตัวอย่างที่ดีในการดำเนินงานธุรกิจชุมชนให้กับองค์กรธุรกิจอื่นต่อไป

### ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาศักยภาพในการดำเนินงานธุรกิจชุมชน
2. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ ที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพในการดำเนินงานธุรกิจชุมชน

### ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาศักยภาพ ในการดำเนินงานธุรกิจชุมชน
2. ได้รูปแบบการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ ที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพธุรกิจชุมชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร บ้านเกตุเหนือ ตำบลตะโก อำเภอห้วยราช จังหวัดบุรีรัมย์

### ขอบเขตของการวิจัย

1. ประชากร ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร บ้านเกตุเหนือ ตำบลตะโก อำเภอห้วยราช จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ดำเนินการธุรกิจชุมชนผลิตภัณฑ์ชาใบหม่อน เป็นสมาชิก จำนวน 40 คน และคณะกรรมการ จำนวน 24 คน รวมประชากรทั้งสิ้น 64 คน

2. กลุ่มตัวอย่าง การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาจากกลุ่มประชากรทั้งหมด จำนวน 64 คน

3. ตัวแปร ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย มีดังนี้

#### 3.1 ตัวแปรอิสระ ได้แก่

- 3.1.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาศักยภาพในการดำเนินงาน ธุรกิจชุมชน ประกอบด้วย การมีผลประโยชน์ การมีอุดมการณ์ร่วม การมีส่วนร่วมของสมาชิก การได้รับสนับสนุนจากภายนอก ระเบียบข้อบังคับของกลุ่มและความเสียสละ

- 3.1.2 รูปแบบการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพการดำเนินงานธุรกิจชุมชนธุรกิจ ประกอบด้วย กระบวนการได้มาซึ่งคณะกรรมการ กระบวนการได้มาซึ่งข้อบังคับ ขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วม เทคนิคและรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ และการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อจัดตั้งและบริหารกลุ่ม

### 3.2 ตัวแปรตาม ได้แก่

3.2.1 การพัฒนาศักยภาพการดำเนินงานธุรกิจชุมชนด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ด้านการเงินและทรัพยากร ด้านการตลาด แหล่งเงินทุน กิจกรรมต่อเนื่องสามารถตอบสนองต่อกลุ่มอย่างบูรณาการ และการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ

3.2.2 การพัฒนาศักยภาพการดำเนินงานธุรกิจชุมชนด้านวัฒนธรรมและสังคม ประกอบด้วย ด้านความเป็นองค์กร องค์กรมีการตอบสนองปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ และการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการเรียนรู้

#### 4. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

4.1 ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาศักยภาพในการดำเนินงานธุรกิจชุมชน

4.2 ศึกษารูปแบบการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ ที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพ

ในการดำเนินงานธุรกิจชุมชน

### นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาศักยภาพธุรกิจชุมชน หมายถึง ปัจจัยที่ส่งผลให้การดำเนินงานธุรกิจชุมชนประสบผลสำเร็จ ซึ่งประกอบด้วย ปัจจัยด้านการมีผลประโยชน์ร่วม การมีอุดมการณ์ร่วม การมีส่วนร่วมของกรรมการและสมาชิก ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภายนอก รวมทั้งระเบียบข้อบังคับขององค์กร และความเสียสละของกรรมการและสมาชิก

2. รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ขั้นตอนและกิจกรรมต่างๆ ที่กลุ่มธุรกิจชุมชนได้ร่วมกันดำเนินการเพื่อความสำเร็จและความอยู่รอดของกลุ่ม ซึ่งได้แก่ กระบวนการได้มาซึ่งคณะกรรมการ กระบวนการได้มาซึ่งข้อบังคับของกลุ่ม ขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วม เทคนิคและรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ และการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการจัดตั้งและบริหารกลุ่ม

3. ศักยภาพของธุรกิจชุมชน หมายถึง การพึ่งตนเองได้ของธุรกิจชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การพึ่งตนเองได้ทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม

4. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร หมายถึง แม่บ้านบ้านเกษตรเหนือ ตำบลตะโก อำเภอห้วยราช จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรวมตัวกันประกอบธุรกิจชุมชนผลิตชาจากใบหม่อน